ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ЖУРНАЛЕ «СЮЮМБИКЕ» В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

С.М. Зиганшина,
ассистент
Российский исламский институт (Россия)
E-mail: 36.1976.saria@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена исследованию деятельности журнала для женщин «Сююмбике», который издавался в Казани в начале XX века. Одним из важнейших проблемно-тематических направлений издания становится реформирование образования. Журнал активно освещает опыт ведущих учебных заведений в России и за рубежом, критикует недостатки в сфере национального образования.

Ключевые слова: журнал, автор, просвещение, реформа, проблема.

Summary. The article is devoted to the activities of the journal for women "Syuyumbike", which was published in Kazan in the early twentieth century. One of the most important topics and publications becomes reforming education. The magazine highlights the work experience of leading educational institutions in Russia and abroad, criticizing the shortcomings in the field of national education.

Keywords: magazine , author , education , reform, problem.

XX ЙӨЗ БАШЫНДА «СӨЕМБИКӘ» ЖУРНАЛЫНДА МӘГАРИФ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Татарның милли мәгариф системасы XX йөзнең икенче яртысыннан, татар милләте формалаша башлаган дәвердән барлыкка килә. Бу чорда татарча укыту, шулай ук татар теле буенча беренче фәнни хезмәтләр, татарча укытуга багышланган дәреслекләр, кулланмалар, сүзлекләр төзү өстендә И.Гиганов, А.Троянский, А.Казембек, И.Березин, А.Архангельский, М.Иванов, М.Мәхмүдов, М. Салихов, К.Насыйри һәм башкалар актив эшли. Мәсәлән, И.Гигановның 1801 елда «Грамматика татарского языка» исемендә басма рәвештә дөнья күргән 1 нче татар теле грамматикасы рус укучылары өчен язылган булып, татарлар өчен татар телендәге грамматика китабы 1887 елда «Татар телендә кыскача гыйльме сарыф» исемендә Казан университеты басмаханәсендә чыга. Хезмәт авторы – Габделгалләм Фәезханов.

XIX йөз урталарында милли мәгариф проблемаларына зур игътибар итүчеләрнең иң күренеклесе К.Насыйри була. Ул мәктәп-мәдрәсә предметларын татарчалаштыруга нәтиҗәле өлеш керткән мәгърифәтче-галим.

XX йөз башы – татар милләтенең уяну, күтәрелеш чорында, татар мәктәпләре ачып, дөньяви фәннәрне мәктәп программасына кертү актуаль була. Аеруча хатын-кызларны аңландыру, гаилә учагын саклаучы, милләтнең бишеге булган аналар кирәклеге вакытлы матбугатның актуаль проблемасы булып

тора. Хатын-кызны укыту мәсьәләсенә И. Гаспринский бигрәк тә зур игътибар бирә. Вакытлы матбугатта ул хатын-кызларга белем бирүне хуплап: «Укымышлы бер кыз бала – укымышлы бер ир баладан җәмгыятькә күпкә файдалырак, чөнки ул, әни булгач, балаларына гыйлем вә тәрбия бирер», – ди [1, б. 353]. Р.Фәрхетдинов: «Ана – хатын-кыз киләчәк буынга тәрбия биреп, аны тиешле дәрәҗәгә күтәрер, – дип яза. – Дөрес тәрбия алган аналарның балалары гына әхлаклы, гыйлемле, әдәпле, үз сәләтләрен җәмгыять файдасына кулланып, башлаган эшен азагына җиткерер» [2, б. 12]. Ф.Әмирхан да кызларга гимназия ачуны хуплап, «Икенче адым» мәкаләсендә: «Әле 3 ел элек кенә татарлар өчен кызларга гимназия ачу – матур хыял гына иде. 3 ел элек кенә, Романовлар династиясе юбилее уңаеннан үткәрелгән мәҗлестә кызларга милли урта мәктәп ачу идеясенә каршы көрәшүчеләр бар иде. Бу еллар милләтнең «караңгы» еллары булып истә калыр...», – дип язып чыга [3].

«Сөембикә» журналында да XX гасыр башы мәгариф проблемалары һәръяклап өйрәнеп яктыртыла. Алай гына түгел, хатын-кызларга белем бирү, мәгариф реформалары проблемаларын чагылдырган «бәхәс кыры»на әверелә бу журнал. Хатын-кызларны укытырга мәктәпләр кирәклекне, һәм ул мәктәпләрне ачар өчен алдынгы карашлы шәхесләрнең тырышлыгын, нинди каршылыкларга очрауларны (укыту әсбаплары җитмәү, белемле укытучыларга кытлык, томана байларның каршылыгы....) һәм нәтиҗәләрен Я.Хәлилинең аналитик жанрда язылган «Кызларга милли гимназия» (1916, №1, 1 ноябрь) язмасында укып үтәргә мөмкин: *«Башлап Троицкийда Гыйния ханым Яушева тарафыннан рәсми Дәрүел мөгаллимәт гимназия ачылды.Монда моктадир мөгаллим вә мөгаллимәләр куелып, хәзерге көндә Русиянең һәр тарафыннан укучыларны тартып торган көнедер... Октябрьнең 29 нчы көнендә Казан шәһәрендә мөселманнар арасында беренче мәртәбә мөслимәләр өчен кызлар гимназиясе ачылды»,* – диелә әлеге язмада. Һәм милли мәгарифебезнең шул заманда ирешкән уңышларын яктырта. Журналның шул ук санында милли гимназия ачылу уңаеннан «Ачылу мәрасиме» дигән репортажда исә ул заманның мәгариф өлкәсен җитәкләгән барлык җаваплы хезмәткәрләрнең дә татар милләте өчен мөһим булган вакыйгадан читтә калмауларын укып беләбез.

«Мөселман хатын- кызлары хакында» «анкит»: «Н Власова исемендә бер рус ханымы «Тормыш» газетасына хат язып, мөселман ханымнары хакында түбәндәге сүзләргә җавап сорый. Русия ханымнары арасында булган иҗтимагый-сәяси хәрәкәтне тәгаен ачып, бу сөальләрнең җаваплары мөһим вә зарур булганлыгын бәян итеп, хәласә җавапның сентябрь башына ирешүен үтенә. Җаваплар ирләр тарафыннан язылса да, хатыннар тарафыннан язылса да ярый». XX йөз башында анкета жанрында халыкка мөрәҗәгать итеп сораштыру журнал өчен гаять тә кызыклы фикерләр җыелуга һәм басылуга сәбәп була. Бу анкета дөнья күргәч, мәктәп программасында нинди фәннәрне укытуга игътибар җитмәү, аерым бер мәктәп программасы булдыру хакында кызыклы фикер алышулар белән «Сөембикә»дә танышырга мөмкин. Язма авторлары арасында мәктәптә мөгаллимлек иткән, мәгариф проблемалары белән күзгә-күз очрашкан мөгаллимәләр дә, гади укучылар да, Садри Җәлал кебек каләм ияләре

дә бар. «Кызлар мәктәбенең программасына даир» мәкаләсендә *«...Әүвәлге мәкаләдә кызлар мәктәбенә кертелергә тиешле фәннәрдән беренчесе – бала тәрбиясе хакында мәгълүмат (хәбәр, белем) бирү дип язган идем. Икенчесе – әхлак дәресләре. Аналар кулында балалар тәрбияләнә. Аналар күркәм холыклы булса, балалар никадәрле бәхетле була, гаилә анасының әхлаклы булуы – бөтен гаилә өчен бәхет... әхлаксыз гаилә эчендә тәрбия ителгән балалар – шөбһәсез (шиксез) әхлаксыз булалар... алардан туган балалар да әхлаклы булмый. Шулай итеп, бөтен милләтебез әхлаксыз булып, инкыйразга сәбәп туадыр! Өченчесе – хифзысыйхат (гигиена) дәресләре: тугры фикер сәламәт тәндә генә була, – дигән иске фәлсәфәне башка милләтләр күбрәк аңлап, мәктәпләрендә хифзысихәт (сәламәтлек) дәресләре керткәннәр. ...Кул эшләре арасында бигрәк тә кисү-тегү эшләренә әһәмият бирелми иде... Юкса, мәктәптә һич тормышыбызга мөнәсәбәте булмаган нәрсәләр белән баш ватып, тормышка чыккач, мәктәптә өйрәнгәннәрне бер читкә куеп, яңа нәрсәләрне өйрәнергә мәҗбүр булабыз...»* – дип яза даими автор Фатима Бадигыя.

Мәгариф проблемалары аналитик жанрларда гына түгел, сәяхәтнамә кебек җиңел укыла торган, гади укучы күңеленә аңлаешлы телдә язылган язмаларда да чагылыш таба. Менә «Уфага сәяхәт» дигән язмада: «...*Чистайның икенче мәхәлләсендә байлар тарафыннан салынган кызлар мәктәбенә барып карадык. Бу мәктәп 8 сыйныфлы булып, гаҗәеп мөкамәл эшләнгән ике катлы бинадыр. Кул һөнәре өчен махсус бүлмәләре бар. Казанда Аитова мәктәбе моннан күп кечкенә булыр. Кечкенә генә шәһәрдә шундый мөкамәл мәктәпнең вөҗүдкә килүе – диккатьне җәлеп итмәслек түгел. «Афәрин!»Яшәсен Чистайның химмәтияләре! Бу мәктәп Кама суы буенда беренче булуы ихтималдыр...*» – дигән юлларны укыйбыз (1915, №21). Шулай ук «Әстерханда хөкүмәт урта мәктәпләрендә укучы мөселман кызлары» язмасын укыганда яки «Авылларда кызлар мәктәбе» мәкаләсе белән танышканда, үзбезнең заман журналистларының авыл тормышын тасвирлап язган язмаларын укыган кебек булабыз: «*Курсадан ерак түгел Субаш аты» авылының кызлар мәктәбенә кереп карадым. ... Бер яшь кенә мөгаллимә, бер зыялы туташ Казанда Фатиха ханым Аитова мәктәбендә укыганга, аның тәрбиясе турында язып торуны артыкка саныйм, – ди автор. – Миңа Субаш Аты авылында берничә көн калырга туры килгәнлектән, бу мөгаллимә туташ белән берничә мәртәбә утырдаш булып, аның эшләренә диккать итеп бардым. Ул һичнәрсәгә карамастан, эшенә программалы карый, тәртипле, 4 сыйныфлы кызлар мәктәбе белән бик яхшы идарә итеп бара. Мәрзия туташ кызларын сыйныфта укытканнан соң да, аларга һәрвакыт үзе романнар һәм әдәби хикәяләр укый, һәм үзләрен дә укыта; кызларның фикерләрен сорый; газета-журналлар укыта, мөхәррир вә әдипләрнең тәрҗемәи хәлләре илә укучыларын таныштыра*». Бу язмада укытучының үз заманы өчен һәрнәрсәдән хәбәрдар булып, балаларны үзе белгән шөгыльләргә өйрәтүен автор матур итеп тасвирлый. «Питроградта хатын-кызлар дөньясы» язмасында исә кыз балаларның малайлар белән бергә укулары, болай эшләгәндә, нинди уңай яклары булуы язып үтелә: *«Алар бергә булганда, касим, татар вә мишәр*

балаларыннан катыш бер җәмәгатьнең мөселманлыкта кардәшлекләре үсә генә баруы өстенә, ир балалар белән аралаш булдыктан, кызлар аларга иртәкич туганлык, кардәшлек күзе белән карап, бер-берләренә җәбер-золым, хыянәттән сакланып үсәләр.... Ир балалар, кызлардан күреп әдәп вә әхлакдан гамәли дәресләр алалар». (1915, №22, 4 б.).

Нәтиҗә ясап, шуны әйтергә була. Мәгариф реформаларының төп проблемалары: уку әсбаплары, китаплар җитмәү һәм белем бирү өчен югары квалификацияле укытучылар җитешмәү (кадрлар кытлыгы) язмаларда ачык чагыла. Бу актуаль проблемалар журналда һәр санда басылып, мәкаләләрдә проблемалар санап кына үтелми, аларны чишү юллары эзләнә, бәхәсләр туа. Шундый бәхәсле мәкаләләр нәтиҗәсендә мәктәп программаларының уртак фикергә килеп бер стандарт буенча төзелүе, каникулларда укытучыларның белемен арттыру кебек проблемалар уңай хәл ителә.

Әдәбият

1. Хуҗиәхмәтов Ә.Н., Насыйбуллов Р.Р. Педагогика тарихы (лекцияләр курсы). Казан: ТРИ «Школа», 2013. 372 б.
2. Фәхретдинов Р. Мәшһүр хатыннар. Оренбург, 1903. 124 б.
3. Әмирхан Ф. Икенче адым // Кояш. 1916. 3 окт.

ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ КАК АКТУАЛЬНАЯ ЗАДАЧА ДНЯ

Х.С. Назипова,
учительница татарского языка и литературы
Гимназия п.г.т. Богатые Сабы Сабинского района
Республики Татарстан (Россия)
E-mail: nazipxas@mail.ru

Аннотация. В статье анализируется деятельность современных СМИ в области воспитания подрастающего поколения. По мнению автора, радио и телевизионные передачи на татарском языке не всегда придерживаются этических принципов, принятых человечеством. Воспитание духовно развитой личности является основой для дальнейшего развития общества.

Ключевые слова: нравственность, радио, телевидение, художественная литература.

Summary. The article analyzes the activities of modern media in the education of the younger generation. According to the author, radio and television broadcasts in the Tatar language is not always adhere to the ethical principles adopted by mankind. Education spiritually developed person is the basis for the further development of society.

Keywords: morality, radio, television and literature.